

С т у д е н т с ь к і с т у д і ї

УДК 793.3

Роман Сергійович Зінов'єв,
студент IV курсу факультету
режисури та хореографії
Київського національного університету
культури і мистецтв

СИСТЕМИ ЗАПИСУ ТАНЦЮВАЛЬНИХ РУХІВ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК, ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Важливим напрямом сучасної світової хореології є розвиток систем аналізу та запису танцювальних рухів. У статті висвітлено одну з проблем української хореографічної освіти. Проаналізовано необхідність вивчення систем танцювальної нотації майбутніми хореографами в контексті опанування хореографічним мистецтвом та відповідності міжнародній кваліфікації магістрів.

Ключові слова: *хореографічна освіта, хореологія, системи запису рухів, танцювальна нотація, лабанотація.*

An important focus of the modern choreology is the development of systems analysis and recording dance movements. The article describes one of the problem of Ukrainian choreographic education. Analyzes need to examine systems of dance notation upcoming choreographers in the context of mastering the choreography and the appropriate international skill masters.

Keywords: *horeographic education, horeologic, system of record movement, dance notation, labanotation.*

Динамічний розвиток сучасного мистецтва танцю тісно пов'язаний зі змінами у форматі методів та засобів хореографічної освіти. Реалії сьогодення породжують нові вимоги до освіти відповідно до світових трендів. В європейських вищих навчальних закладах опануванню теорії хореографічного мистецтва, зокрема вивченню систем танцювальної нотації, приділяється достатньо уваги. Як приклад, з 1983 р. у Великобританії і з 2000 р. у Франції у стандарт хореографічної освіти (Education Ordinary Level) введено курс ознайомлення з найбільш поширеними системами запису рухів, які виникли в ХХ ст.: "лабанотацією" Рудольфа Лабана (Німеччина, 1928 р.) та системою Рудольфа і Джоан Бенеш (Англія, 1956 р.).

Актуальність теми зумовлена суперечністю між соціальним запитом підготовки фахівців хореографічного спрямування та недостатністю науково-методичної бази їх формування, зокрема в питанні вивчення історії становлення, розвитку та практичного опанування світовими системами запису танцю. "Існування людського суспільства, спілкування людей один з одним неможливо без системи зберігання та отримання інформації. ... Відсутність єдиної, загальноприйнятої системи нотації хореографічних творів зумовлює те, що 70% з них загинули, зникли назавжди, або перекручені їх першоджерела. І як наслідок – неможливість наукового аналізу хореографічних творів окремого хореографа і порівняльного аналізу творів різних хореографів" [3, 11].

У світовій науковій спільноті існує розвинута теоретична база щодо дослідження систем запису рухів. Концептуальні основи різноманітних систем містяться в численних дослідженнях багатьох зарубіжних теоретиків і практиків. Це насамперед праці авторів систем нотації рухів: Т. Арбо, А. Сен-Леона, С. Лісіціан, В. Степанова, Р. Лабана, Р. та Дж. Бенеш, Н. Ешколь, В. Саттон та їх послідовників.

В Росії досліджують даний напрямок [2; 4; 5], видають підручники [2; 4], створюють власні системи [4], навіть комп'ютерні програми. Як приклад, С. Перцовський, автор унікальної програми комп'ютерної нотації сучасних хореографічних творів, заснованої на онтологоорієнтованому підході до розробки програмних засобів підтримки процесу творення послідовностей рухів людини. Російські фахівці ведуть наукові розвідки з проблем збереження та реконструкції хореографічних текстів, починаючи з наскальних малюнків, створених 10-20 тисяч років тому (В. Ромм), до сучасних систем та методів аналізу та нотації танцювального руху (Н. Віхрева, А. Меланьїн).

Серед вітчизняних дослідників слід особливо відзначити праці О. Чепалова, засновника курсу "Хореологія" для студентів Харківської державної академії культури, в рамках якого автор викладає майбутнім хореографам історію походження та еволюцію систем аналізу та фіксації танцю, поширених в сучасній світовій хореографії. Для вітчизняної хореографічної освіти це скоріше виключення, яке підтверджує "правило": в Україні у вищих навчальних закладах мистецького напрямку вивчають лише графічний та описовий методи танцювальної нотації, так само й українські хореографи використовують словесно-описовий запис танцю, доповнений графічними малюнками та відеозаписами.

Мета статті: охарактеризувати загальні риси становлення, розвитку світових систем аналізу і запису танцювальних рухів і довести необхідність вивчення цих систем студентами факультетів хореографічного напрямку.

Танець – найпроблемніше мистецтво в системі його запису (нотації). Люди з давніх часів прагнули "зупинити мить". Першими способами запису танцювальних рухів були образотворчий та словесно-описовий. Останній ми не можемо дослідити, бо не збереглося писемності, яка могла б донести до нас такі описи, але є відомі скульптурні зображення людини в танці, вік яких складає 24–35 тисяч років (Мала Сія, Мальта, Бурет). В Стародавньому Єгипті і Стародавній Греції вже існували протосистеми запису танцювальних рухів і композицій. Древні єгиптяни користувалися для цього ієрогліфами. У храмах Індії збереглися скульптурні зображення 108 положень індійського танцю. У римлян існувала система запису жестів.

Перший трактат "Про танці", присвячений мистецтву давньогрецького танцю, був написаний Лукіаном. Перший відомий історії факт запису танцю відносять до кінця XV ст. – це був Бургундський манускрипт бассдансів Маргарити Австрійської. Комплексний рух позначався початковою літерою і фіксувався під нижньою горизонтальною лінією нотного стану у відповідності з нотою мелодії. Італійські танцмейстери XV–XVI ст. (Д. П'яченца, Е. Гульєльмо, А. Корнацано, Ф. Карозо, Ч. Негрі) теж використовували літерну методику запису танцю. На рубежі XV–XVI ст. з'явилася перша з відомих систем нотації: Туано Арбо почав нотувати танцювальні рухи, використовуючи нотний стан. Арбо користувався літерним принципом нотації в комплексі з описом рухів. Він показав напрямок руху та його тривалість, розділив рухи правої і лівої ноги, що стало одним з основоположних принципів систем нотації.

Розробка способів записів була авторською роботою і пов'язана з конкретними іменами видатних хореографів та виконавців: в XVIII ст. це Р. Фейє, П. Рамо, Ф. Маньї, Ж. Фав'є, в XIX ст. – К. Блазіс, А. Сен-Леон, А. Бурнонвіль і в Росії – А. Цорн і В. Степанов.

В 1700 р. Р. Фейє ввів термін "хореографія", що буквально означав "запис танцю". К. Блазіс склав алфавіт для передачі всіх положень тіла в танці. А. Сен-Леон розвинув принцип нотації на п'ятилінійному стані, дав поняття "стенохореографії" і став позначати позиції за допомогою схематичних фігурок (принцип "схематичного скелетика"). В. Степанов відійшов від нотації комплексного руху і записував прості рухи, що стало предтечею до створення систем XX ст.

На початку XX ст. у хореографічному світі починається доба пошуку нових шляхів, нових виражальних засобів і можливостей танцювального мистецтва. З намаганням реалізації нового погляду на танець у контексті нової, динамічної епохи пов'язано виникнення різноманітних течій сучасного танцю. Нове мистецтво потребувало не тільки нової лексики, режисури, сценографії, але й нової теорії, нової культури руху і свідомості. Різноманітність хореографічних пошуків спонукала на створення нових систем нотації рухів.

В XX ст. виникають численні системи запису рухів. Серед їх авторів Я. Кул, П. Конт, І. Фішер, Ф. Дельсарт, В. Саттон. Кожен з них винайшов свою систему кодування танцювального тексту. Але найвідоміші системи: С. Лісіціан в Росії, Р. Лабана в Німеччині, Р. і Дж. Бенеш в Англії, Н. Ешколь в Ізраїлі. Система Лабана (1928 р.) одержала назву "лабан-нотація" (лабанотація), а система Бенеша (1956 р.) стала називатися "хореологією".

Багато розробок систем запису танцю виявили тенденцію повернення до п'ятилінійної системи Сен-Леона, саме такий метод нотації руху англійських хореографів Р. і Дж. Бенеш (BMN – Benesh Movement Notation). Їх метод запису руху отримав широке поширення і популярність серед фахівців класичного танцю завдяки відносній простоті і доступності в розшифровці. Перевагою системи можна вважати і наявність великої кількості нотацій хореографічної спадщини, декодованої в BMN зі старих систем нотацій та зібраних у бібліотеці при Інституті хореології, який Рудольф і Джоан Бенеш організували в Лондоні в 50-ті роки, і в якому ведеться навчання за їхньою системою. Але недоліком системи є недостатня точність фіксації процесу виконання рухів, недостатня універсальність, особливо це стосується сучасних вільних форм танцю.

"Родоначальником однієї з найбільш поширених систем нотації XX століття є Р. Лабан. Система заснована на науковому аналізі рухів людини. Фундаментальною основою системи є абстрактні знаки напрямку. Система здатна фіксувати рухи і положення людини в сферичному просторі. Важливою особливістю системи є фіксація абсолютної музичної тривалості виконання рухів, на що вказує величина знака напряму. Система Лабана здатна адекватно зафіксувати процес руху. Можливості фіксації рухів людини в системі Лабана воістину безмежні" [2, 9]. За допомогою простих значків лабанотацією фіксується напрямок руху (форма значка), його амплітуда (штрихування) і тривалість (розмір значка). Значки вибудовуються вертикально й читаються знизу нагору. "Ця система аналогічна шуканням європейських і російських вчених-лінгвістів в області структури мови в 20-х роках XX століття, що дозволяє віднести її до однієї з різновидів структуралізму, а розшифровку рухів проводити в аналогіях, властивих мові, визначаючи її як систему "мови танцю" [4, 7].

Пошуки системи запису танцювальних рухів відбувалися і в СРСР. В 1940 р. С. Лісіціан запропонувала власну систему нотації руху. С. Лісіціан вважала, що знак у вигляді "схематичного скелетика" є найкращим кодом нотації. Вона не розглядала систему Р. Лабана, як перспективну, можливо не зрозумівши її. Також критично ставилася до лабанотації Н. Ешколь, учениця Р. Лабана. Вона вважала, що ця система тяжіє до театральності, що Лабан надто захоплювався почуттями, а не точною передачею рухів. Це підштовхнуло її до винаходу своєї системи.

Але саме систему Р. Лабана його учні в Європі та Америці (А. Кнуст (Німеччина), М. Сентпал (Угорщина), Е. Хатчинсон Гест (Англія – США)) довели майже до досконалості. Саме лабанотачію презентує Н. Віхрева [2; 3] як базову і рекомендує її як основну систему нотації хореографічних творів світової культури, що дає реальну можливість їх збереження та реконструкції.

У ХХ ст. Рудольф Лабан – одна з найвизначніших фігур в області танцювальної нотації. В системі Лабана працюють нотатори в країнах Європи, Америки та Азії. Вони фіксують хореографічні тексти класичного танцю, всіх напрямів сучасної хореографії. Ця система має велику кількість навчально-методичної літератури на всіх рівнях від дітей дошкільного віку до фахівців хореографічного мистецтва.

В Royal Ballet Academy у Лондоні, де до 2003 р. велося викладання і дослідження тільки системи Бенеш, з 2003 р. введена в навчання система Р. Лабана, яка володіє необмеженими можливостями у фіксації будь-яких рухів усіх частин людського тіла.

В 1979 р. в СРСР було також рекомендовано до прийняття знакову систему запису рухів Лабана. Всеросійське театральне товариство направило до Будапешту групу фахівців для навчання системи у професора Марії Сентпал. Але розпад СРСР перервав впровадження та розвиток системи Лабана на всьому пострадянському просторі.

В даний час діє Міжнародна Рада Кінетографії Лабана (International Council of Kinetography Laban, JCKL), в яку входять фахівці з різних країн світу, що працюють над удосконаленням системи. Раз на два роки відбуваються засідання Ради, на яких представники Ради обмінюються інформацією щодо роботи на сучасному етапі, відкриваючи нові можливості системи.

Проблема нотації хореографічних творів залишається актуальною і сьогодні. З кінця ХХ ст. найбільш активно використовується відеозапис хореографічних творів, а ХХІ ст. пропонує нам найновітніший спосіб фіксації танцювальних рухів – комп'ютерні програми. Їх ще зовсім не багато, вони недосконалі, але в майбутньому вони обіцяють дати відповіді на всі невирішені питання. Перші комп'ютерні програми нотації хореографічних творів виникли у 70-ті роки ХХ ст. В даний час існують програми, що фіксують всю лексику рухів класичного танцю, програми запису та відтворення лабанотачії. Сьогоднішній темп розвитку сучасних інформаційних технологій розширює можливості розвитку систем фіксації танцю, дає надію народження системи повноцінного кола нотації від електронного знакового запису до адекватного анімаційного відтворення будь-якого стилю танцю.

Як бачимо, способи і системи нотації хореографічних творів, як і сам танець, пройшли еволюційний шлях розвитку від простих форм до складніших. Швидка зміна і чисельність систем танцювальної нотації зумовлені пошуком більш простих і адекватних методів. Кожна нова система не вирішувала всіх проблем запису танцю, де час і простір знаходяться в складних багатовимірних перебудовах виконавців. Тому важливим для вияву пріоритетності є питання систематизації та класифікації всіх систем і способів запису танцювальних рухів.

Найбільш диференційовано класифікація способів та систем танцювальної нотації подана в роботах Е. Хатчинсон Гест. Російські науковці дають більш узагальнену систематизацію. Наприклад, В. Меланьїн поділяє системи запису танцю на візуально-статичні та візуально-кінематичні. В основу такого поділу він закладає тезу, "що будь-яке танцювальне явище має розглядатися в двох аспектах: 1) у фізичному – для якого об'єктивною основою сприйняття танцю є рух і нерухомість; 2) у психологічному – для якого суб'єктивною основою сприйняття є асоціативне переживання" [4, 4].

При цьому виникнення різних методів він розподіляє на декілька етапів в хронологічному порядку: візуально-статичний метод (наскельна графіка), філософський та історико-описовий методи, літерно-абрєвіатурні кодування, планіметричні схеми (вид зверху), п'ятилінійний стан, абстрактні і візуально-кінематичні системи багаторівневого анатомічного кодування (відмова від комплексної фіксації), хронофотографія і кінематограф. Меланьїн подає тезу про повернення до спрощеного п'ятилінійного кодування і використання методик всіх типів, а також додає авторський метод "контурних діорам".

У Росії найглибше ця тематика розробляється Н. Віхревою, яка проводила дослідження методів фіксації хореографічного тексту спільно з авторським колективом лабораторії по запису танцю під керівництвом В. Уральської. Н. Віхрева виділяє асоціативний спосіб нотації, який має в основі знак, пов'язаний з виглядом людини, її рухами, емоційним станом та неасоціативний спосіб нотації, який не має ніяких асоціацій з людиною і її рухами, заснований на абстрактних знаках.

Формами асоціативного способу запису є: малюнок, скульптура, фоторяд, кіно- та відеозйомка, анімаційні комп'ютерні програми. Переваги фото та малюнків: здатність точної фіксації статичних положень початку і кінця руху, а також емоційного стану танцівників. Недоліки: відсутня фіксація самого процесу руху.

Мультимедійні засоби фіксують як статичне положення, так і динаміку руху в часі і тривимірному просторі, передають виконавську манеру, емоційний стан танцюючого. Вони можуть дати достатньо надійну інформацію, але як правило, зйомка фіксує загальну картину, нівелюючи деталі. Як аудіозапис не скасовує і не замінює нотного запису, так і відеозапис тільки доповнює хореографічну нотацію. Адже незважаючи на наявність відеозйомки, постановка хореографічного твору відбувається "з ніг у ноги". Відтак, кіно- та відеозйомка не можуть в достатній мірі дати надійну інформацію.

Різновидом асоціативного способу є словесно-описовий спосіб нотації – найбільш поширений і вживаний спосіб запису в країнах пострадянського простору. Словом можливо зафіксувати не тільки

статичні пози, а й сам процес його в часі і в просторі, передати емоційний стан виконавця. Негативні сторони цього способу фіксації: мовний бар'єр (запис на певній національній мові), багатослівність, неоднозначність, відсутність наочності.

Неасоціативний спосіб нотації несе в своїй основі абстрактний знак. Недоліком неасоціативного способу є нездатність фіксації емоційної сторони танцю. До неасоціативних систем, зокрема, відносяться система Р. Лабана та система Р. та Дж. Бенеш.

Слід зауважити, що Н. Віхрева і В. Меланьїн, незважаючи на різні погляди стосовно перспектив розвитку систем танцювальної нотації, мають однакову думку щодо необхідності розробки комбінованої методики запису танцю. В. Меланьїн [4] пропонує аналіз та запис танцювального руху в єдності відеозаписів, словесних описів, нотної табулатури Т. Арбо, нотації танцювальних рухів за системою Р. і Дж. Бенеш і методу контурних діорам (контур як найбільш лаконічний знак для позначення пози), розробленого автором даної роботи. Н. Віхрева теж вважає, що отримати повну інформацію можливо в поєднанні двох і більше способів нотації – асоціативного і неасоціативного. Тільки за основу рекомендує брати лабанотацію і підкріплювати її словесним способом і візуальним рядом.

Оптимальність сукупності декількох способів нотації підтверджують і практичні роботи. У 50-ті роки ХХ ст. К. Ралов здійснила фіксацію уроків А. Бурнонвіля по-перше, в системі Р. Лабана, по-друге, в системі Р. і Дж. Бенеш, по-третє, англійською мовою з використанням термінів класичного танцю, а також додала музичний супровід уроків.

Наступним прикладом є праця відомого майстра нотації Енн Хатчинсон Гест. У своїх працях вона використовує систему Р. Лабана, додаючи словесний опис руху і асоціативний фоторяд. Так вона зафіксувала творчість багатьох видатних хореографів, зокрема Дж. Баланчина та ін.

Вивчаючи та аналізуючи різні системи запису танцю, їх переваги та недоліки, можна дійти висновку: найбільш життєздатними виявились ті системи, яким була властива універсальність. Такі системи дозволяють нотувати не тільки танцювальні рухи, а й взагалі будь-які рухи людини, навіть тварини. Як приклад, та ж система Лабана, за допомогою якої розроблялись оптимальні рухи робочих на заводах Німеччини, і яка стала поштовхом для розвитку напрямків розвитку тілесно-рухової та психологічної терапії в медицині. Система запису руху "Ешколь-Вахман" використовується не тільки в балетних трупах, але й для моделювання рухів астронавтів у невагомості, а також архітекторами, скульптурами, дослідниками в багатьох областях – від зоології до наук, які вивчають поведінку людини. Система "Sutton Dance Writing", винайдена Валері Саттон, є тільки однією з частин більшої системи запису рухів, так званої "Sutton Movement Writing and Shorthand" ("Запис і Стенографія руху"), яка включає 5 секцій: 1) для запису хореографії танцю, 2) для пантоміми, 3) для запису фігурного катання на ковзанах, гімнастики та інших спортивних змагань, 4) для запису вправ фізичної терапії та медичних досліджень, 5) для мови знаків, що використовується глухими людьми.

Відтак, зважаючи на поширеність систем танцювальної нотації в інші сфери знань, існує необхідність вивчення цих систем майбутніми хореографами. Слід зауважити, що і до сьогодні єдиної загальноприйнятої нотації в хореографічному просторі на кшталт нотного запису не існує. Різноманітність поглядів тільки підкреслює необхідність введення в навчальні плани хореографічних факультетів дисципліни, в рамках якої будуть вивчатися різні системи аналізу і запису танцю.

Туано Арбо в своєму трактаті "Орхесографія", написаному в традиціях бесід Платона, словами учня Капріоля говорить: "Я передбачаю, що наші нащадки забудуть всі ті нові танці, які ви зараз назвали, з тієї ж причини, з якої ми не знаємо танців наших предків?" [8, 5]. Бажання не бути забутих природно для будь-якого митця. Це питання залишається нагальним і сьогодні.

Використані джерела

1. Білаш О. С. Історія виникнення та розвитку систем фіксації танцювальної моторики / Ольга Сергіївна Білаш // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: [зб. наук. праць; вип. XXVII]. – К.: Міленіум, 2011. – С.133–138.
2. Вихрева Н. А. Запись танца. Элементарные основы записи движения по системе Рудольфа Лабана. Labanotation / Н. А. Вихрева; под ред. Энн Хатчинсон Гест. – М.: Голос-Пресс, 2006. – 192 с.
3. Вихрева Н. А. Сохранение и реконструкция авторской хореографии (методы фиксации и расшифровки): автореф. дисс. ... канд. искусствоведения / Вихрева Надежда Алексеевна. – М., 2008. – 22 с.
4. Меланьин А. А. Методы анализа танцевального движения: автореф. дисс. ... кандидата искусствоведения: 17.00.01 / Меланьин Андрей Александрович. – Москва, 2010. – 27 с.
5. Ромм В. В. Танец как фактор эволюции человеческой культуры: дисс. ... д-ра культурологических наук: 24.00.01 / Ромм Валерий Владимирович. – Барнаул, 2006. – 403 с.
6. Чепалов О. І. Хореологія як нова дисципліна у навчанні студентів-хореографів вузів України / Чепалов Олександр Іванович // Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій: Зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. – К.: ДАККІМ, 2007. – Ч.2. – С. 229–231.
7. Arbeau T. Orchesographie. Et traicte en forme de dialogue, par lequel toutes personnes peuvent facilement apprendre et practiquer l'honneste exercice des dances / Thoinot Arbeau. – Lengres, 1589. – 104 p.
8. Guest Hutchinson A. Labanotation The system of analyzing and Recording movement / Ann Hutchinson Guest. – New York and London: Routledge, 2005. – 487 p.